

Páll Nolsøe

Magnus Heinason – søgan um eitt justitsmorð?

Magnus Heinason bleiv avrættaður tann 18. januar 1589 í Keypmannahavn. Deyði Magnusar er ein hin mest umrødda og umstrídda hendingin í Føroya søgu, ikki minst tí deyðadómurinn seinni bleiv gjørdur ógildigur. Í hesi grein fari eg at viðgera viðurskifti og áhugamál, ið vóru avgerandi fyri, at lív Magnus Heinasonar fekk so ógvusligan enda.

Lutfalsliga lítið keldutilfar er varðveitt um Magnus Heinason frá hansara samtid. Serstakliga eru fáar frásagnir, og tær eru allar stuttar. Tó eru lutfalsliga nógv av fyrisingarligum skjølum, ið serliga stava frá øllum teimum rættarmálum, hann var partur av. Men úr keldutilfarinum ber til at seta saman partar av hansara lívsleið, fyrst og fremst seinastu tíggu árin. Somuleiðis avdúka og geva keldurnar tekin um orsakirnar til, at Magnus misti lívið.

Elsta varðveitta frásøgnin um deyða Magnusar finst í *Sylva Chronologica Circuli Baltici*, ið var útgivin 1624. Høvundurinn Niels Heldvad (1564-1634) sigur soleiðis frá:

In diesem Jahr (1589) ist in Dennemark der edle und berühmte Sehan Magnus Heinesen den 8 Febr. Umb 3 uhr in der Morgenstunde zu Kopenhagen mit der Schwerdt hingerichtet worden.¹

Vit síggja næstan fyri okkum ta myrku og køldu morgunstund, har

Magnus mestsum í loyndum verður tikin av døgum. Og tað er eisini dramatikkur, stríð og gøtur, ið girðir lív og deyða Magnusar.

Restin er *søga*. Rentumeistarin Christoffer Valkendorf hevur av eftirtíðini fingið álagt skuldina og skommuna fyri deyða Magnusar. Men hvørjar umstøður vóru orsök til, at Magnus varð tikin av døgum, og hvønn leiklut hevði Christoffer Valkendorf?

Magnus Heinason

Vit vita lítið um ungu árin hjá Magnusi. Hann var sonur prestin og seinni próstin í Føroyum, Heina „Havreka“ Jónsson og seinnu konu hansara Gyrid Arnbjørnsdatter. Fyrra giftan hjá Heina var við Húsarvíkar gentuni Herborg, ið var av stórbóndaætt og í ætt við Húsfrúnna í Húsavík. Tey fingi m.a. sonin Jón, ið gjørdist lögmaður í Føroyum, og Magnus hevði tískil tilknýti til stórbóndastættina í Føroyum.

Magnus varð helst føddur miðskeiðis í 1540unum. Óvist er, um Magnus var føddur í Føroyum ella Noregi, men hann vaks so upp í Føroyum.

Meðan Magnus enn var ungur, fór Heini aftur til Noregs, og Magnus fór við. Í Bergen hevði Magnus nærstringar, og hesir hava helst fingið í lag, at Magnus fekk skip at føra. Men leiðin gekk skjótt víðari út í heim. Vit vita ikki, hvar hann er næstu árin, men helst hevur hann verið í Niðurlondunum og hevur fingist við handil. Niðurlondini vóru í loysingarkríggi við Spania, og Magnus er allarhelst farin í niðurlenska hertænastu.

Magnus búsettist aftur í Bergen seinast í 1570unum. Í 1579 fekk hann loyvi at reka handil í Føroyum, og sama árið fær hann kaparabræv frá Fríðriki 2. kongi í Danmark.

Tey næstu árin útinti Magnus kaparavirksemi í Norðuratlandshavinum, samstundis sum hann rak handilin í Føroyum.

Magnusar bardagar við sjórænararnar gjørdi hann víðagitnan og góvu honum víðurkenning, eisini frá kongi, Fríðriki 2. Víðurkenningin vaks serstakliga, tá ið Magnus gjørdi roynd at finna sjóvegin til Grønlands. Hóast rannsóknarferðin miseydnaðist, var Magnus heiðraður við hovið.

Danska kongaríkið var eitt hitt mest stættarbundna samfelagið í Evropa, og aðalin var ein afturlatin samfelagsbólkur, álfíkur einari kastu.

Magnus vann sær eitt merkisvert sosialt viðrák og uppgongd í samfelagnum, hóast hann var borgarligur. Hann bleiv giftur við aðalskvinnuni Sofie Gyntersberg, og í 1588 fekk hann lutað oynna Egholm í len frá kongi. Hetta hóast aðalin hevði einkarétt til len.

Men Magnus var eisini sera umstríddur. *Norske Sou* er eitt kæruskriv frá 1580unum, har ein ónevndur høvundur greiðir frá og kærir seg um syndarliga standin í Bergen. Magnus verður umrøddur.

Den ringere adel vil gjerne efterabe den store i at bære silke- og fløjlsklæder, fraadse, drikke, hore etc., men er mere skyldig ved Bryggen, end deres gods er verdt... ..Hvilken kjetter og blodskamsbedriver er ikke Magnus Heinessøn.²

Hetta ummæli sigur frá, at høvundurin helt Magnus vera aðalbornan, hóast Magnus aldri bleiv upptikin í aðalstættina.

Patrónurin Fríðrikur 2.

Magnus fekk eitt gott samband við Fríðrik 2. Helst hevur talan verið um eitt patrón- og klientsamband millum teir báðar, har kongur eftir øllum at døma gjørdist Magnusar patrónur. Patrónsambandið varð grundað á, at klienturin var vardur av, fekk stuðul og vælvild frá patróninum, ið var ein persónur við valdi og tign. Hendan skipanin hevði um hetta mundið stóran týdning og stóra ávirkan á alt samfelagið, sum var gjøgnumvovið av tílíkum sambondum.³ Hendan skipanin var til fyrimunar tá í tíðini, har talan var um eitt samfelag við avmarkaðari fyrisiting, har mannagongdir og rættartrygdin hjá tí einstaka ikki vóru nágreiniliga ásett, og tíni rættindi vóru tengd at stættini, tú vart av. Verndin hjá tí einstaka var tí treytað av einum verja, og patrónurin var tískil trygdarnetið hjá klientinum. Og um ein vildi fram á eini yrkisleið, so var tað alneyðugt at hava ein týdningarmiklan patrón.

Magnus hevði eisini tætt samband til aðalsmannin Hans Lindenov (-1610). Lindenov var lensmaður í Bergen árinum 1578-86 og seinni yvirdómari í Norðurjútlandi.

Magnus stríddist ikki bert á sjógunum, men lá eisini fleiri ferðir í sakarmálum. Men honum eydnaðist at snúgvja sær undan dómi ferð eftir ferð, ikki minst við hjálp frá Hans Lindenov og Fríðriki kongi.

Kristoffer Valkendorf (Arthur G. Hassø: Rigshofmester Kristoffer Valkendorf til Glorup (1525-1601). En biografi.)

Christoffer Valkendorf

Christoffer Valkendorf varð borin í heim 1525 á ættargarðinum Glorup á Fjóni. Hann varð foddur inn í háadalín, ið hevði valdið í samfelagnum bæði figgjarliga, politiskt og sosialt.

Hann bleiv á ungum árum embætismaður í kongsins kanselíi. Longu sum 30 ára gamal í 1556 fekk hann eitt tað týdningarmiklasta embæti í ríkinum, tá hann varð útnevndur til lensmann yvir Bergen, sum varð størsti býur í Norðanlondum.

Í Bergen kom Valkendorf í stríð við Hansar úr Hamburg. Hansarnir høvdu loyvi at reka handil í Bergen, men høvdu mestsum kraddað sær valdið og fóru fram sum harrar yvir býnum. Tað eydnaðist Valkendorf at fáa bilbugt við týskarunum og fáa valdið aftur á hendurnar hjá kongsvaldinum. Hann fór tó ógvusliga fram. Hansarnir klagaðu til kong, og í 1559 avgjörði Friðrikur 2. at koyra Valkendorf frá. Hetta førði til ósemju millum Valkendorf og kong, og endin varð, at Valkendorf fór í útlegd í Saksen. Fólki við hovið megláðu tó, og Valkendorf bleiv tikin til náði aftur, og í 1560 var Valkendorf aftur í Danmark í tænnastu hjá kongi.

Tey næstu árinu røkti Valkendorf skiftandi embæti, m.a. sum lensmaður fyri Ísland og Gotland. Sambandið millum hann og kong var tó stríggid, og embætini hjá Valkendorf vóru í útjaðaranum á ríkinum langt frá hovinum og miðdeplinum fyri valdinum.

Men í 1574 bleiv Valkendorf rentumeistari, sum var embæti, sum hevði ábyrgdina av figgjarviðurskiftunum hjá ríkinum. Tey komandi árinu hevði hann somuleiðis onnur ábyrgdarstørv, eitt nú var hann í fleiri tíðarskeiðum statshaldari fyri Keypmannahavn. Valkendorf var ein dugnaligur embætismaður, og hann hevði góð úrslit í Rentukamarinum. Men viðurskiftini millum hann og Fríðrik 2. vóru framvegis trupul. Hóast Valkendorf var partur av háaðalinum og millum ríkastu og valdmiklastu menn í ríkinum, gjørdist hann ikki limur í ríkisráðnum fyrr enn í 1576, og tá var hann vordin 51 ára gamal. Orsøkin var helst tann, at Fríðrikur kongur metti Valkendorf vera ov ráðaríkan og maktsjúkan. Valkendorf fór ofta um mark og otaði seg inn á økir, sum hann ikki hevði ábyrgdina av og endaði tí ofta í stríði. Men Valkendorf fekk gjøgnum síni embæti stórt vald, og kongur hevur tí eisini helst sæð Valkendorf sum ein, ið var í andstøðu til kongsins vald.

Valkendorf var ógiftur og fekk ongi børn – mann kann bert gita seg til, hví so var. Hann skal hava livað eitt avhaldandi lív og verið ein serskøltur, og Fríðrikur kongur hevur eftir øllum at døma havt fragd av at gera gjøldur burtur úr Valkendorf.

Yrkisleiðin hjá Valkendorf náddi hæddina í 1588, tá ið Fríðrikur 2. var deyður. Krúnprinsurin, tann seinni Kristian 4., var smádrongur, og tí var sett ein verjustjórn, ið skuldi stjórna ríkinum, til Kristian var myndigur. Verjustjórnin varð mannað av Niels Kaas kanslara, Jørgen Rosenkrants, Peder Munk ríkisadmiráli og Christoffer Valkendorf.

Gjøgnum árinu hevði Valkendorf fingið nógvar figgindar. Mótstøðumenn hildu, at Valkendorf hevði kraddað sær ov nógv vald, og tað var tikið frá teimum. Eisini í verjustjórnini var mótstøða, og opið stríð var millum Valkendorf og Peder Munk, ið helt, at Valkendorf royndi at taka valdið á flotanum frá honum.

Endin var, at Valkendorf í 1590 bleiv kroystur úr verjustjórnini og misti sína politiska ávirkan og vald.

Tó skuldu ikki ganga mong ár, áðrenn Valkendorf aftur fekk ábyrgd og vald. Í 1596 bleiv hann útnevndur til ríkishovmeistara av tí nú

myndiga Kristiani 4. Tí hóast illviljan frá Fríðriki 2. hevði Valkendorf altíð verið trúgvur móti kongsveldinum. Í 1601 andaðist Christoffer Valkendorf, og á epitafinum, sum hann sjálvur áðrenn hevði latið gera, heiðraði hann sítt virki og trúfesti fyri kong soleiðis: *... jeg glæder mig i Gud, at jeg har regeret mine tjenere i fred, med sagtmodighed og kærlighed, Gud ske lov! Giv kejseren, hvad kejserens er.*

Føroyahandilin

Í 1579 gav Fríðrikur 2. Christoffer Valkendorf boð um at samráðast og fáa í lag handilsloyvi fyri Føroyar við Magnus Heinason. Hetta er fyrstu ferð, vit vita um, at leiðirnar hjá hesum báðum renna saman.

Magnus fekk Føroyahandilin saman við partamonnum sínum í Bergen Hans Pedersen og Søren Anderssen. Tó vóru beinanvegin trupulleikar. Á sumri sama árið rændi enski sjórænarin Thomas Clark í Tinganesi. Magnus gav saman við fútanum eina uppgerð yvir rænda góðsið og fekk nakrar prestar, løgtingslimir og bróðurin Jón, ið var lögmaður, at vátta uppgerðina. Hann bað samstundis um at sleppa frá avgjaldinum til kong fyri at reka handil vegna missin. Tó var uppgerðin ivasom, men Magnus meгнаði at sleppa við hálvum avgjaldi tað árið.

Árið eftir kom klaga úr Føroyum um, at Magnus læt ov lítla vøru. Magnus kláraði tó aftur at snúgva sær undan. Helst tí at hann kundi gera sær dælt av sambandinum við Fríðrik kong.

Endin var tó, at handilsfelagið í Bergen misti Føroyahandilin, og loyvi varð 1. november 1581 givið einum felagi í Keypmannahavn við Joachim Thim og Jørgen Kyd, men Magnus skuldi verða partur av hesum nýggja felagi.

Søren Flue

Men fleiri og rúgvismiklar ákærir komu undan kavi um óreiðiligheit og svik í handilsvirkseminum hjá Magnusi. Í 1582 sendi Valkendorf fútan Søren Flue til Føroya at kanna standin. Á heysti kom Søren Flue aftur til Danmarkar við álvarsligum ákærum. Magnus framdi svik og misnýtti vald, og bróðirinn Jón stuðlaði honum í hesum. Magnus framdi svik í handlinum, m.a. var ein følsk alin nýtt, og Grønlandsferðin var fíggað við sviki. Søren Flue endaði sín vitnisburð við at lýsa yvir Magnus, at hann fór fram sum valdsharri yvir Føroyum og kúgaði tey fátæku.

Der som Kongelige Majestæt vil... (lade) ...Mogens Heinessøn, at må beholde landet, og så regere som han nu gør, da bliver landet slet forarmet og fordærvet, thi han holder sig ikke som en af de andre dannemænd som en købmand alene der på landet, men som en regent over landet, så at de fattige folk frygter ham...⁴

Ákærurnar førdu til rættarmál bæði í Bergen og Keypmannahavn. Á heysti 1583 var harafturat rættarmál millum Magnus og fyrrverandi handilsfelagar hansara í Bergen Hans Pedersøn og Søren Andersøn, sum ákærdu Magnus fyri svik í rokniskapinum teirra ímillum.

Magnus verjir seg

Magnus sendi kongi bræv, har hann vísti øllum ákærunum frá sær og segði seg vera fyri ágangi.

...Efter da jeg fattig Mand, uskyldige og uafadelige, en tidslang i adskillige måder, haver været anfægtet, og endnu daglig eftertragtet, efter min endelige fordærv og undergang ved jeg ingen anden til flugt, end til Gud Almægtigste og Eders Kongelige Majestæt...⁵

Hetta er einasta skriv av Magnusar hond, sum er varðveitt og fyrsta próvggrund um, at Magnus segði seg verða forfylgdan og lá í stríði við mótstøðumenn.

Magnus missir handilin

Á sumri 1583 fekk Magnus Løgtingið at geva sær og Jón besta skotsmál. Men endin var tó, at hann misti handilsloyvið, og Jón var settur frá sum lögmaður. Magnus slapp tó undan dómi fyri svik, ikki minst tí Hans Lindenov stuðlaði hann og skrivaði til kong og kunngjörði, at Magnus ikki kundi dómast at missa lív ella ognir, tí haldgóð prógv vóru ikki. Men Magnus fekk ikki Føroyahandilin aftur.

Í februar 1584 gav Valkendorf kongi eina skrivliga frágreiðing um, hví Magnus hevði mist handilsloyvið. Í frágreiðingini legði hann øll prógvini um svik fram fyri kong. Men samstundis kundi Valkendorf ávísa, at síðani Magnus hevði mist Føroyahandilin, vóru inntøkurnar til statskassan vaksnar munandi.

Hóast nógv prógv vóru móti Magnusi, so má havast í huga, at hesi vóru fingin til vegar av Valkendorf. Og Valkendorf hevði grundir at fáa handilin frá Magnusi. Í 1578, árið undan Magnus fekk Føroya-

handilin, hevði kongur eftir ráðum frá Valkendorf avgjørt, at kongsveldið skuldi reka handilin. Hetta var helst fyri at fáa skipaði viðurskifti, men hendan fyriskipan gagnaði Valkendorf eisini persónliga, tí handilin gekk úr Keypmannahavn, og hann hevði tætt samstarv og samband við handilslívið í Keypmannahavn.

Magnus hevur helst ætlað sær at fáa Føroyahandilin aftur, men um hetta mundið í 1584 varð hann longu drigin upp í eitt annað og uppafstur meira kontroversielt stríð.

Blóðskemd – gølan um Gyntersbergsystrarnar

*Magnus Heinessøn besov to systre med deres faders vidende, men han og andre af de fornemste folk magede det saa, at han tog den ene til egte. Almuen i Bergen ved nok, at denne hofferdige og løsagtige fugl der har bedrevet flere slige stykker.*⁶

Á heysti 1581 ákærði aðalsfrúgvín Margretha Gyntersberg Magnus fyri neyðtøku og blóðskemd. Magnus skuldi hava neyðtikið hana nøkur ár frammanundan, men Margretha hevði dult tað. Margretha varð seinni gift við aðalsmanninum Peder Hanssøn. Men talan var eisini um blóðskemd. Um hetta mundið, á heysti 1581, hevði Magnus eftir øllum at døma havt kynsligt samband við systrina Sofíu, og tí varð skipað fyri, at hann skuldi giftast við Sofíu. Men nú avdúkaði Margretha sítt loyndarmál fyri manninum og familjuni. Peder Hanssøn studlaði konuni í ákærunum, og Magnus var stevndur.

Tá í tíðini var kynsligt samband við tvær systrar blóðskemd og trúarbrot og bleiv revsað við deyðadómi. Men um Magnus hevði neyðtikið Margrethu, so átti hann alla ábyrgdina.

Partarnir møttu fyri rættin í Bergen 11. september 1581. Magnus noktaði seg sekan og stóð tí orð ímóti orði. Hans Lindenov, lensmaður í Bergen og vinur Magnusar, var til staðar, og hann kravdi, at Magnus skuldi sleppa at gera eið, og hetta var játtað. Magnus svór, at hann var ósekur, og rætturin dømdu, at eiðurin skuldi standa við til annað var prógvað. Hans Lindenov læt síðani Margrethu fongsla.

Gyntersbergfamiljan má hava kent sína æru gingna ov nær og hevur viljað endurreist familjunnar æru. Ein bróðir Margrethu fór til hennara, og við makt noyddi hann hana at undirskriva eina vátan. Í vátanini svór Margretha, at hon hevði logið, og at tað var maður

hennara, sum hevði trýst hana til at bera fram ákærurnar, tí hann hataði Magnus.

Tann 25. februar 1582 vóru Magnus og Sofía Gyntersberg gift. Hans Lindenov var vertur fyri brúdleypinum, ið varð hildið á Bergenhus, har Margretha sat fongslað.

Men málið helt áfram. Magnus ákærði Peder Hanssøn fyri ærumeiðing. Peder Hanssøn var aðalborin, og tí kundi hann bert dømast av ríkisráðnum og kongi. Samstundis kom Margretha við nýggjum ákærum og avdúkingum. Magnus hevði í sínari tíð gjørt hana við barn, men tá ið hon hevði fortalt honum tað, hevði hann bert svarað, at um kvinna liggur við manni, kann tað koma fyri, at hon gerst við barn. Hon hevði føtt barnið í loyndum, men tað doyði undir burðinum. Margretha avdúkaði, hvar barnið var jarðað. Hans Lindenov sendi fólk á staðið, og leivdirnar av einum barni vórðu funnar.

26. januar møttu partarnir á slottinum í Keypmannahavn. Kongur hevði skipað eina dómsnevnd við átta ríkisráðslimum, og ein av hesum var Christoffer Valkendorf. Kongur var tó ikki sjálvur til staðar.

Margretha møtti ikki, tí hon skuldi vera vorðin álvarsliga sjúk, men Valkendorf hevði sent tríggar prestar til sjúkralguna, og teir høvdu fingið hennara vitnisburð á blað.

Magnus legði ikki minni enn 28 brøv fram fyri rættin, ið skuldu prógva, at hann var ósekur, men dómsnevndin helt hesi prógv vera so ivasom, at rætturin ikki førði brøvini til skjals.

Familjan hjá Margrethu hevði skift síðu, og faðirin, Axel Gyntersberg, vitnaði móti Magnusi, og vitnisburðurin hjá Margrethu bleiv lagdur fyri rættin. Hon svór, at hon undir fangaleguni á Bergenhúsi við harðskapi var blivin noydd til at taka aftur ákærurnar móti Magnusi.

Peder Hanssøn varð fríkendur fyri ærumeiðing. Magnus bleiv ikki dømdur, tí hann var tann, ið hevði stevnt. Fríðrikur 2. var ikki staddur í Keypmannahavn, men dómsnevndin heitti inniliga á kong um at taka málið upp aftur.

Men Magnus tók stevningina móti Peder Hanssøn upp aftur, og avgerð skuldi tí fáast á málið á einum rættartingi undir harradøggunum, har kongur og ríkisráðið komu saman.

Harradagarnir 1584

Rættartingið skuldi verða við Harradagarnar í 1584, og partarnir mottu, men tá ið málið skuldi fyrri rættin, var Magnus rýmdur. Boð um at taka Magnus vóru send út, men Magnus var flýddur úr landinum.

Seinni sendi Magnus kongi bræv, har hann greiddi frá sínari støðu. Hann segði, at hann var blivin hóttur undir Harradøgunum, og hann tí ræddist fyrri órættvísari rættargongd. Einku verður sagt um, hvør skuldi hava hótt Magnus, men hann segði, at hann var blivin *besvornet* – at onkur hevði svorið fyrri honum – og hetta kann merkja, at umtalaða hóttanin var søgd í vreiði, og at æra hansara varð gingin ov nær. Eitt gott boð er Peder Hanssøn, men eisini Valkendorf, tí hann sum limur í Ríkisráðnum skuldi døma í málinum.

Kongur lovaði Magnusi frítt at koma aftur til Danmarkar, og verja til málið var blivið avgjørt við eitt rættarting av kongi og ríkisráði.

Magnus í útlegd

Magnus var farin í útlegd í Niðurlond. Tann 7. juni 1585 fekk Magnus kaparabræv frá Moritz av Orania, statshaldara fyrri Niðurlondini. Stutt frammanundan kapraði hann saman við einum skotskum sjórænara skipið *The John* í Ermasundi.

*14 March 1585. The John of Hull spoiled by Mounce Heneson (Magnus Heinason) of Denmark and one Knightson, a Scottishman. The ship, worth 140£, and goods, worth 2420£, were brought to Orkney and kept by Lord Robert Steward. The ship was restored to the owners, but not the goods.*⁷

Undir atsóknini skuldi Magnus sjálvur hava dripið tveir enskar sjómenn. Enska hovið klagaði til Fríðrik kong um atsóknina, men uttan úrslit.

Hóast Magnus var farin í niðurlenska tænastrá, so bendir alt á, at hann hevði áhuga í at venda aftur til Danmarkar. Tó má kuril verða komin í sambandið við Fríðrik, tí Magnus hevði ikki bert vanhalgað aðalsfrýr og vanærað aðalsmenn, hann var eisini rýmdur undan Rættartinginum og kongsins hægsta rætti.

Visan Mogens Heinesøn af Norge

*Jeg haffuer det trist
och ved det vist
atth tancher løber vide.*

*Och vandrett haffuer ieg udi fremmede landt,
alt sidenn ieg vaar ett barnn;
mig er saa megit ganget handt,
for Gud klager ieg denn harm.*

...

*Nu er her nogenn iblandt,
Som vill minn lykke misunde;
Endog ieg dølger, de erre vell kientt,
Falske erre alle deris grunde.*

...

*Enn dog ieg de tolmødige beer,
Denn store nød och quide,
Att de mig saa for minn herre
haffue beførtt,
Baade met falsk och met svig⁸*

Ein varðveitt vísa, ið helst bar heitið: *Mogens Heinesøn af Norge*, og sum er yrkt um hetta mundið og eftir øllum at døma eftir áheitan frá stuðlum Magnusar.

Í vísuni kærir Magnus sína neyð og biður kong og teir ráðandi um at verja seg ímóti ágangi og forfylging. Endamálið við vísuni var allarhelst somuleiðis at avdúka stríðið fyri almenninginum, men eisini at fáa fram, at Fríðrikur var patrónur hjá Magnusi og soleiðis at leggja trýst á kong. Tí um ein patrónur slepti einum klienti upp á fjall, var tað ein vanæra og lastaði alla tignina hjá patróninum.

Eftir øllum at døma eydnaðist ætlanin, og málið við Margrethu Gyntersberg var helst køvt. Tí á sumri 1586 var Magnus aftur í Keypmannahavn, har hann møtti í Rættartinginum, uttan at málið um Margrethu Gyntersberg varð tikið upp aftur.

Hesa ferð hevði Valkendorf stevnt Magnusi. Hetta varð fyrstu og einastu ferð, at Magnus og Valkendorf stóðu sum mótpartar í einum sakarmáli.

Rættartingið í 1586

Tann 3. juni 1586 kom Rættartingið saman í Keypmannahavn. Málið snúði seg um eitt bræv, sum Magnus í 1582 hevði sent til býarfútan í Bergen. Í brævinum kundi fáast tann fatan, at Magnus og Valkendorf vóru handilsfelagar. Magnus møtti í rættinum, helst tí hann kendi seg tryggan.

Undir rættarmálinum bedýraði Valkendorf, at hann hvørki hevði verið ella hevði ætlanir um at fara í handilsskap við Magnus og kallaði brævið fyri eitt *...Løgnagtig skrivelse...*

Hann legði fleiri brøv og skriv fyri rættin og segði, hóast tey ikki høvdu nakað við málið at gera, at tey skuldu prógva Magnusar siðleysa og svikafulla lyndi.

Og havde forne Christoffer Vallchendorff nogen andre breve for os tilstede hvor med han mente sig noksom at ville bevise hann [Magnus Heinason] letferdighed... ..videre Berettede Christoffer Vallchendorff at han havde endda adskillige breve, Begærede de... ..ikke til denne sag noget vedkom, men på dem at man dissbeder kunne forfare forne Mogens Heinessens letferdighed...⁹

Hann kom eisini við fleiri ákærum og legði skrivligar vitnisburðir fram. M.a. frá nøkrum fiskimonnum, ið vitnaðu, at Magnus í Norðsjónum hevði rænt nakrar tunnur við fiski og korni frá teimum.

Framferðin hjá Valkendorf vísti, at hann fyri alt í verðini ikki vildi setast í samband við Magnus. Við at draga enn fleiri og óviðkomandi prógv og ákærum í málið royndi Valkendorf at fremja karaktermorð á Magnus – hann vildi lýsa Magnus sum svikafullan og ósiðiligan, og hann vildi hava hetta fram fyri Fríðrik kong og teir ráðandi.

Magnus vísti, sum væntað, allar ákæurnar frá sær. Nevnda brævið var ikki skrivað av honum, men av einum skrivara. Skrivarin mátti hava gjørt hetta í ørskapi, og hesin var eisini rýmdur úr hansara tænastu. Tunnurnar við fiski og korni hevði hann fingið frá fiskimonnum sum endurgjald, tí teir høvdu rent á skipið hjá honum og gjørt skaða.

Dómstólurin gjørdi úrskurð, og Valkendorf fekk viðhald í, at hann

og Magnus ikki vóru ella høvdu verið handilsfelagar, men staðfesti bert, at nevndi skrivari átti at verið funnin, so hann kundi svara ákærunum. Hinvegin bleiv onki gjørt við hinar ákæurnar.

Kongur hevur uttan iva havt ávirkan á, hvussu dómurinn gjørdist, tí hann var hægsti dómari. Hann vildi helst røkja sína skyldu sum patrónur og verndari hjá Magnusi. Og hann fekk høvi at sýna fyrri Valkendorf, hvør hevði evsta vald í ríkinum.

Magnus kemur aftur til Danmarkar

19. juni 1587 fekk Magnus farloyvi frá tænastrátt hjá Moritz av Orania. Hann búsettist í Aalborg og fór undir at reka handil, og aðalsmenn settu pening í virkið hjá honum. Fríðrikur kongur hevði eftir øllum at døma lovað honum eitt len, og hann fekk lutað Egholm. Í februar fekk Magnus loyvi at sigla til Føroyar at ...*indsamle gammel gæld*, og á vári er hann helst farin til Føroyar. Meðan Magnus var burturstaður, var ein tilburður, sum skuldi fáa stóran týðning fyrri lagnum Magnúsar. Tann 4. apríl 1588 doyði Fríðrikur 2.

Endin

Í juli 1588 kom enski sendimaðurin Daniel Rogers til Helsingør, har hann hitti ómynduga krónprinsin Kristian og stjórnina. Undir vitjanini frætti hann, at Magnus Heinason var í býnum. Hann bað tí stjórnina taka málið um *The John* upp og fáa Magnus at svara fyrri ræningjini.

Magnus lovaði at mæta í rættinum í Keypmannahavn, so greiða kundi fáast á málinum. Men í staðin slapp hann sær til rýmingar. Eftir øllum at døma var stjórnin fyrireikað, og Magnus varð handtíkin í Bergen og ferdur til Keypmannahavnar, har hann varð settur fastur.

Thomas Humfrey

Á heysti kom Thomas Humfrey, sum umboðaði eigararnar av fönninginum á *The John*, til Keypmannahavn. Lastin hevði havt stórt virði, og fleiri av eigarunum vóru helst í stórum fíggarligum trupulleikum. Tí snúði tað seg fyrri Humfrey fyrst og fremst um at fáa endurgjald til vegar.

Men Humfrey kravdi deyðadóm yvir Magnus. Hetta eftir ráðum og tí tað skuldi hjálpa honum at fáa endurgjald. Skjøluni nevna

ikki, hvør gav honum hesi ráð – men Valkendorf má vera tað besta boðið.

Næstu mánaðirnar endaði málið í einari togan. Hans Lindenov og aðrir aðalsmenn, ið høvdu sett pening í fyrítøkuna hjá Magnusi, veittu honum stuðul í málinum. Sum endurgjald lovaði Magnus Humfrey pant í skipum sínum, men aðalsmenn steðgaðu hesum, tí teir søgdu seg eiga pening til góðar hjá Magnusi. Magnus og hansara stuðlar vildu eftir øllum at døma hava málið at draga út fyri at fáa tað at falla.

Valkendorf veitti Humfrey stuðul og lovaði honum hjálp at fáa endurgjaldið til vegar. Valkendorf lænti Humfrey pening, helst fyri, at Humfrey kundi verða verandi í Keyptmannahavn og halda áfram at føra sína sök.

13. desember 1588 fekk Magnus málið útsett í 6 vikur, tí hann segði seg tørva at fáa skrivlig prógv til vegar. Men Humfrey klagaði, og verjustjórnin kunngjordi, at tá ið hesar seks vikur vóru farnar, skuldi málið fyri Ráðstovurættin í Keyptmannahavn og *...én Gang for alle maatte komme dermed til endelig Ende.*¹⁰

Lindenov skrivaði til stjórnina og bað um, at málið enn eina ferð skuldi verða útsett, tí hann segði, at figgjarligu viðurskiftini við Magnus ikki vóru avgreidd.

Lindenov fekk bræv aftur dagfest 16. januar. Her var kunngjørt, at Humfrey sýtti fyri at útseta málið, tí hann longu hevði verið í Keyptmannahavn í longri tíð. Samstundis var kunngjørt, at Magnus sama dag var blivin dømdur til deyða. Tveir dagar seinni varð Magnus avrættaður.

Líkið varð jarðað á kirkjugarðinum í Sankt Nicholaj kirkju og ikki sett á hjól og pela til *skrek og advarsel*, sum bleiv gjørt við sjórænarar.

Eftirleikurin

Magnus var helst longu avrættaður, tá ið Lindenov frætti um deyðadómmin. Hans Lindenov klagaði tó til verju stjórnarlimirnar Niels Kaas og Jørgen Rosenkrants, ið høvdu verið burturstaddir, tá ið Magnus varð dømdur og avrættaður. Hann mótmælti, at Magnus ikki hevði fingið móguleikan at kæra deyðadómmin, sum hann hevði rætt til, og at Valkendorf hevði latið Magnus avrætta uttan samtykki frá starvsfeløgnum í verjustjórnini.

Endin varð, at Lindenov og einkja Magnusar, Sofía, stevndu Valkendorf fyri Rættartingið, ið skuldi verða undir Harradøgunum í 1590.

Málið um Magnus elvdi til rumbul undir Harradøgunum. Stuðlarnir hjá Magnusi vóru í øðini inn á Valkendorf og ákærdu hann fyri at eiga skuldina av, at teir høvdu mist sínar íløgur og vinning frá virkseminum hjá Magnusi.

...the nobility of Denmark have been wrought upon by a licentious tumult in the last parliament... Lord Walkendorff was fain to leave his offices of Treasurer and Governor. To content the nobility, Walkendorff was to satisfy such gentlemen of the country as had claim upon Hennison, who, it was alleged, was likely to have been able by arms to have satisfie his creditors, if he had lived.¹⁰

Málið endaði við einari semju, soleiðis at Valkendorf skuldi lata Lindenov og Sofíu endurgjald. Samstundis bleiv deyðadómurin yvir Magnus gjørdur ógildigur, og Sofía fekk loyvi at jarða Magnus av

Kórið í kirkjuni í Ørslev Kloster. Minnistalvan yvir Magnus Heinason hongur vinstrumegin, og grøvin liggur niðriundir.

nýggjum. Stutt eftir fór Valkendorf úr verjustjórnini og ríkisráðnum.

Thomas Humfrey fekk tó ongantíð nakað endurgjald til vegar. Málið helt áfram, og hann var verandi í Keypmannahavn í 5 ár. Tað seinasta, vit hoyra um málið um *The John*, er í 1598. Christoffer Read, ið var ein av eigarunum og hevði verið staddur um borð á *The John*, stevndi Hans Lindenov eftir endurgjaldinum, tí hann hevði havt tilknýti til Magnus. Við Rættartingið bleiv Hans Lindenov tó fríkendur. Read var harafturímóti fongslaður og hóttur við deyðadómi. Tað eydnaðist tó honum at sleppa leysur og flýggja aftur til Onglands.

Minnistalva

Leivdirnar av Magnusi blivu fórdar til Jútlands og jarðarar á harra-garðinum hjá Hans Lindenov í Ørslev Kloster, har Lindenov læt gera eina minnistalvu yvir Magnus:

Grafskrift

Over gudfrygtig, forstandig, mandhaftig og velsøgt mand

Magnus Heinesøn

Hvilken, efter megen udstanden møje og mandelige bedrifter udaf hannem både inden og udenlands herligen bedrevet, er udi københavn for en mørk sag anklaget, og derefter, ikke uden alle gode menneskens gråd og klagemål, halshuggen.

*At Gud Magnus har kaldet mig,
Det stor betyd haver i sig,
Thi stor haver jeg været før',
Men store sejer haver gjort mig størr',
Vel an den størst, bør mig nu all'
Efter min død med rette kall'.
Thi den som før stor væld monn' før',
Vind lagde på mig liden at gør';
Men dog forgæv's, af Mognsis navn
Nu størr' end før går vide savn.
Efter døden lever dyden.¹¹*

Hóast minningarorðini ikki nevna Valkendorf við navni, so er neyv-

an nakar ivi um, at það var hann, ið hevði roynt *at leggja vind á Magnus*, og Lindenov erpaði sær av, at Valkendorf nú hevði mist sítt vald.

Tó kann fallið hjá Valkendorf ikki bert síggjast sum ein avleiðing av, at deyðadómurin hjá Magnusi bleiv gjørdur ógyldigur. Gølan um deyða Magnusar skal heldur síggjast sum eitt kærkomið høvi hjá mótstøðumonnum at fáa hann kroystan úr verjustjórnini og frá valdinum.

Eitt justitsmorð?

Magnus var sekur í ráninum av lastini á *The John*. Magnus hevði harafturat eitt størri syndatal. Men Valkendorf fór út um sínar heimildir, tá ið hann læt Magnus avrætta, tí Magnus hevði rætt at kæra sín dóm, og hann fekk ongantíð hendan móguleikan. Eftir tátíðar rættarfatan var það eitt justitsmorð. Men lóg, rættargongd og rættarverja endurspeгла eitt samfelag, og það var eitt samfelag, har tign og sambond vóru avgerandi fyri rættindini og trygd hjá tí einstaka. Rættindini vóru í tátíðarinnar samfelag knýtt at sambondum og tign og ikki sum í okkara samfelag, har øll eiga at hava somu rættindi og somu rættartrygd.

Magnus var sameindur við valdsmiklar og tignarligar persónar. Ivasamt er tí, um Magnus nakrantíð hevði fingið revsing, um ikki Valkendorf hevði framt sjálvtekt í sínum embæti, so hevði Magnus í ringasta føri helst sloppið við at lata endurgjald.

Hvat fekk Valkendorf at taka ta víðgongdu avgerð? Ein avgerð, har hann ikki bert fór út um sínar heimildir, men somuleiðis kom at verða það kærkomna høvi hjá mótstøðumonnum sínum at kroysta hann frá valdinum.

Motiv

...Lord Chris. Walkendorf... ...a wise and discreet man... ...considering the evil doings of Mons .Hennison (Magnus Heinason), and that it was looked for in England not only that restitution should be made, but that Hennison, as likely to do much mischief, should be cut off, so countenanced the cause that Hennison was put to death...¹²

Valkendorf sá ósømuligan og svikafullan brotsmann. Hann hevur tí helst viljað fingið Magnus at standa til svars fyri síni brotsverk.

Hann hefur helst eisini sæð hann sum ein vátligan horkall og blóðskemdara, ið vanhalgaði aðalsfrýr og aðalsmenn. Hann hefur uttan iva óttast, at stuðlarnir hjá Magnusi skuldu hindra dóminum, og Magnus fór enn eina ferð at snúgva sær undan. Tað vildi verða ein eyðmýking fyri Valkendorf, og tí mátti Magnus og hansara skaðiliga lívsleið steðgast med alla.

Men hví metti Valkendorf, at Magnus var so skaðiligur, at hann mátti takast av lívi fyri ein hvønn prís?

Tað er ein sannroynd, at kenslur fram um skynsemi stundum sleppa at ráða í embætisligum og politiskum viðurskiftum. Men stríðið millum Magnus og Valkendorf má síggjast í einum sosialum konteksti. Danmark var eitt stættarsamfelag og eitt tað mest uppdeilda samfelag í Evropa. Eitt samfelag, ið líktist einum kastusamfelagi á summum økjum. Magnus skammfór aðalsfrýr og aðalsmenn og var ein háðan móti tignini hjá aðalinum. Valkendorf hefur helst eisini sæð Magnus sum eina hóttan móti samfelagsskipanini. Kongur stuðlaði Magnus og forfjónaði teir aðalbornu. Harafturat lutaði kongur Magnus eitt len, og hóast hetta var eitt av høvuðsframhjárættindunum og grundarlagnum undir ráðandi støðuni hjá aðalinum. Tískil var viðrákið hjá Magnusi ein atsókn móti valdinum hjá aðalinum.

Avgerðin hjá Valkendorf kann eisini síggjast sum ein valdsgerð ella maktnýtsla. – Tí makt er ikki nakað, ein hefur, tað er nakað, ein fremur. Tá ið Friðrikur hevði vart Magnus, var tað eisini fyri at sýna makt, har kongur kundi vísa aðalinum og Valkendorf, at hann hevði evsta vald í ríkinum. At Magnus ferð eftir ferð snúði sær undan, var ein eyðmýking fyri Valkendorf og lastaði hansara valdsstøðu. Í januar 1589 var Valkendorf undir stórum trýsti frá sínum mótstøðumonnnum. Um Magnus enn einaferð skuldi sleppa, vildi tað sýna Valkendorf fram sum veikan. Tí var avrættingin av Magnusi ein maktdemonstratióin fyri lægru stættunum í samfelagnum og ikki minst mótstøðumonnunum, har Valkendorf skuldi vísa, at hann hevði vald. Men hann undirmetti mótstøðumenninar og ikki minst Hans Lindenov.

Eg síggi hesi motivini hvørji sær sum dropar í tí famøsa glasinum. Tá ið Magnus skuldi fyri Ráðstovurættin tann 16. januar 1589, er glasið hjá Valkendorf langt síðani flotið yvir. Og tað slapst ikki undan hesum lagnutungu enda.

Keldur

Ikki prentað tilfar

Rigsarkivet, København

Kongens Retterting

Herredagsdombøger 1582-1598

Tyske Kancelli, Udenrigske Afdeling

Topografisk henlagte sager. England, Søfart og handel 1432-1656

Riksarkivet, Oslo

Kongehusets og rigets arkiv.

C3. Dommer, tingsvitner, forpliktelse og forlikelse. Rettertingsdom af 26. januar 1583

Føroya Landsskjalasavn

Privatsavnið hjá John F. West

Prentaðar keldur

Lucas Debes: *Færoæ & Reserata – Færøernes Beskrivelse*. 1673. (1950).

Anton Degn: *Nøkur gomul, áður óprentaði brøv o.a. Føroyum viðvíkjandi*. 1939.

A. C. Evensen: *Savn til Føroyinga søgu í 16 öld*. 1908.

N. Nicolaysen: *Den Norske Sou*. Norske Magazin 1860-70, s. 1-50.

H. Grüner-Nielsen: *Danske Viser*, (bind 6), 1930-31, s. 15-20.

J. H. Schrøter: *Sagn om Magnus Heinason*. Antiquarisk Tidsskrift 1849-51, s. 159-170.

Jens Lauritsøn Wolff: *Norrīga Illustrata* 1651, s. 264-273.

Bókmentir

Erik Arup: *Danmarks historie*. 1932.

C. F. Bricka: *Troels Lund: Mogens Heinesøn*. Historisk Tidsskrift, Fjerde Række, Sjette Bind, 1877-78, s. 139-168.

Sv. Cedergreen Bech: *Mogens Heinesen*. Dansk biografisk leksikon (1979-84) 6. bind, s. 192-193.

- Poul Colding: *Jørgen Rosenkrantz*. Dansk biografisk leksikon (1979-84), 12. bind, s. 356-358.
- Jakob Danneskiold-Samsøe: *Patron og klient i 1600-tallets Europa*. Fortid og Nutid 2005, hæfte 3, s. 163-191.
- Ludvig Daae: *Om Magnus Heinessøn*. 1869.
- Hans Jacob Debes: *Føroya Soga 2 – Skattland og Len*, 1995, s. 177-203.
- Albert Fabritius: *Danmarks riges adel*. 1946.
- Helge Gamrath og E. Ladewig Petersen: *Danmarks historie 1559-1648*. 2:2 bind. 1980.
- Arthur G. Hassø: *Rigshofmester Kristoffer Valkendorf til Glorup*. 1933.
- Steffen Heiberg: *Peder Munk*. Dansk biografisk leksikon (1979-84), 10. bind, s. 126-127.
- Chr. Heilskov: *Den Heinesenske slægtssaga*. 1916. (1985).
- Jón Helgason: *Lucas Debes*. 1940.
- Jakob Jakobsen: *Færøsk Sagnhistorie*. 1904.
- Frede P. Jensen: *Frederik II*. Dansk biografisk leksikon (1979-84), 4. bind, s. 525-530.
- Frede P. Jensen: *Niels Kaas*. Dansk biografisk leksikon (1979-84), 7. bind, s. 430-432.
- Leon Jespersen: *Stænder og Magtstat*. 1989.
- Leon Jespersen: *Adel, hof og embede i adelsvældens tid*. Riget, Magten og Æren (2001), s. 369-399.
- Leon Jespersen: *Indledning om det 17. århundrede (1600-1660)*. Riget, Magten og Æren (2001), s. 478-498.
- Poul Johs. Jørgensen: *Dansk retshistorie*. 3 oplag. 1965.
- C. Klitgaard: *Mogens Heinesen*. Dansk biografisk leksikon (1933-44), 9. bind, s. 607-609.
- E. Ladewig Petersen: *Dansk social historie 3 – Fra standssamfund til rangssamfund 1500-1700*. 1980.
- Troels Lund: *Mogens Heinesøn – Et tidsbillede fra det 16de Aarhundrede*. 1877.
- Troels Lund: *Mogens Heinesen*. Dansk biografisk leksikon (1887-1905), 7. bind, s. 274-276.
- Chr. Matras: *Mogens Heinesøn*. I tidsskriftet: *Danmark*, 1941, s. 680-683.
- Jens Pauli Nolsøe og Kári Jespersen: *Havnar søga I & II*. 2004.

- Páll Nolsøe: *Efter døden lever dyden – Historien om Magnus Heinason*. Serritgerð, Ruc 2006.
- Páll J. Nolsøe: *Føroya Siglingarsøga I*. 1951.
- Leo Tandrup: *Christoffer Valkendorf*. Dansk biografisk leksikon (1979-1984), 15. bind, s. 252-255.
- Michael Venge: *Christoffer Valkendorf – Indbydelsesskrift til 450 års festen for Christoffer Valkendorfs fødsel*. 1975.
- P. T. Wandel: *De paa Jægerspriis ved Mindestene hædrede fortjente Mænds Levnetsbeskrivelser*. 1783.
- John F. West: *Bretsk skjól um Magnus Heinason*. Fjølñir nr. 1, 1969, s. 11-16.
- John F. West: *Maðurin sum rændi í Havn 1579*. Fjølñir nr. 4, 1969, s. 2-9.
- Alex Wittendorf: *På Guds og Herskabs nåde 1500-1600*. 2003.
- Louis Zachariasen: *Føroyar sum rættarsamfelag 1535-1655*. 1960, s. 189-208.
- Einar Østvedt: *Mogens Heinessøn – Et Ibsen-skuespil som aldri ble skrevet*. 1969.

Notur

1. Nicolaus Helduaderus: *Sylva Chronologica Circuli Baltici*, 1624. Høvundurin hevur tó skeiva dagfesting fyri avrættingini, ið sambært samtíðarkeldum var 18. januar 1589.
2. Den Norske Sou. Høvundur ókendur. (N. Nicolaysen. Norske Magasin 1860-70. s. 1-50).
3. Nevnast kann Fridrich von Gabel (1617-1673), sum var klientur hjá Fríðriki 3. (1609-1670), og hetta sambandið hevði m.a. við sær, at Gabel fekk Føroyar í len.
4. Frágreiðing frá Søren Christensøn Flue til Christoffer Valkendorf. Ongin dagfesting. Rigsarkivet: Kancelliets afleveringer. Færøerne. Div. sager no. 37. (Anton Degn, 1939, s. 50-51).
5. Bræv frá Magnusi Heinason til Fríðrik 2. Ongin dagfesting. Rigsarkivet: Kancelliets afleveringer. Færøerne. Div. sager no. 37. (Anton Degn, 1939, s. 68-70).
6. Den Norske Sou. Høvundur ókendur. (N. Nicolaysen. Norske Magasin 1860-70. s. 1-50).
7. Public Record Office. London. Calender of State Papers relating to Scotland. Vol. IX, Glasgow 1915, s. 515-16. (Privatsavnið hjá John F. West. Føroya Landsskjalasavn).
8. Vísa helst skrivað umleið 1585-86. Høvundur ókendur. Heitið á vísuni er ikki varðveitt, men hevur møguliga verið *Mogens Heinesøn af Norge*. (H. Grüner Nielsen (1930-31), s. 15-20).
9. Ríkisarkivið: Herredagsdombog 1586-88. Dómur 3. juni 1586.

10. Bræv frá verjustjórnini til borgmeistara og býráð í Keypmannahavn 13/12-1588. Ríkisarkivið: Sjællandske tegnelser.
11. Frágreiðing til enska hovið, 2. juni 1592: Public Record Office, London, S.P. 12-224; Calendar of State Papers, Domestic Series 1591-1594, Nendeln 1967, s. 229-30. (John F. Wests privatsavn – Føroya Landsskjalasavn).
12. Minnistalvan er á latíni. Umsetingin er úr *Færoæ & Reserata – Færoernes Beskrivelse*, hjá Lucasi Debes, 1673.
13. Frágreiðing til enska hovið, 2. juni 1592: Public Record Office, London, S.P. 12-224; Calendar of State Papers, Domestic Series 1591-1594, Nendeln 1967, s. 229-30. (John F. Wests privatsavn - Føroya Landsskjalasavn).

Um høvundin:

Páll Nolsøe

Cand. comm. í søgu og samskifti frá Roskilde Universitetscenter í 2007. Kunningarráðgevi á Løgmannsskrivstovuni.